

TAVARAT JA VAPAAUS

Ajattelen sosiologian kysyvän yleisimmillään kolme asiaa. Ensimmäinen niistä on: miten olemme yhdessä? Huomio kiinnitetään yhdessä olemisen tapoihin mutta myös niihin moninaiisiin välityksiin, jotka meitä voivat tuoda yhteen ja pitää yhdessä. Toiseksi tämän kysymyksen kääntöpuoli johtaa pohtimaan, miten suljemme ihmisiä ja asioita keskuudestamme. Tärkeää on huomata, että kysymys olettaa muitakin kuin ihmisiä ulossuljettavan: antropologit kertovat pahojen henkien loitolla pitämisestä, terveydenhoitokäytäntömme puolestaan rajaavat bakteerien liikkumista välillämme. Niin mukaan ottamisessa kuin ulos sulkemisessakin voi olla aste-eroja. Lemmikkieläinten kanssa olemme yhdessä kovin eri tavalla kuin tehokanaloiden turbobroilerien kanssa. Mutta kun Suomessa arvioidaan nykyään olevan noin miljoona lemmikkikissaa tai -koiraa ja kun kananlihan kulutus yhä kasvaa, olisi outoa väittää, että nuo asiat eivät kuulu suomalaisten yhdessä olemiseen. Kolmas kysymys koskee hieman eri asiaa kuin edelliset, joihin se kuitenkin epäsuorasti olettaa vastauksen. Se korostaa enemmän ajallista muutosta: keitä me olemme nyt? Yhteiskuntatieteen keskeinen tehtävä on kertoa aikalaisuudesta, sen maailman erityisyydestä, jonka tänään jaamme.

Tässä tekstissä tarkastelen kuluttamisen ja tavaroiden asemaa länsimaisessa nykyelämänmuodossa suhteessa näihin sosiologisiin peruskysymyksiin. Otan keskustelulle kaksi kiinnepistettä: ensinnäkin Georges Perecin pienen kirjan *Tavarat*, toiseksi kuluttamiseen usein yhdistettävän ajatuksen vapaudesta. Artikkelin ensimmäisessä jaksossa lähden liikkeelle *Tavaroista*. Tuo kirja ennakoii ja avaa

monia kulutussosiologian tärkeimpiä teemoja, mikä havainnollistuu seuraavassa jaksossa, kun esittelen näitä teemoja verrattain tiiviisti. Muita pidemmin tarkastelen sitä, mitä yhteiskuntatieteellistä merkitystä on tavaroiden aineellisuuden huomioon ottamisella. Yhdessä oleminen muuttuu, kun ihmisten kanssa olevat esineet muuttuvat materiaaleiltaan ja kun niiden tuotannon ehdot muuttuvat. Nämä kirjoitukseni ensimmäiset jaksot antavat taustan, jota vasten seuraavissa jaksoissa tuon esiin toistaiseksi mielestäni liian vähälle huomiolle myös yhteiskuntatieteellisessä kulutustutkimuksessa jääneitä asioita. Ensinnäkin korostan kysymystä mittakaavoista. Tavaroiden kanssa olemisen muutosta voi tarkastella monessa ajallisessa mittakaavassa: yhden ihmiselämän sisäisinä suhteiden muutoksina, sukupolvien välisinä eroina mutta myös sivilisaatiotasoisesti elämäntapojen ja niiden ehtojen muutoksina. Muutos liittyy myös *suhteeseen* mittakaavoihin: länsimaiselle nykyelämänmuodolle on erityistä kykyä liikua mittakaavojen välillä, luottamus siihen, että arkinen toiminta voi tukeutua laajalle levittyviin tuotannon ja jakelun verkostoihin, kuljetus- tai informaatioinfrastruktuureihin sekä maapallon laajuiseen raaka-aineiden hyödyntämiseen. Tähän aihepiiriin tartun artikkelin viimeisissä jaksoissa. Liike mittakaavojen välillä on olennaista siinä, miten euroamerikkalaisen elämäntavan tavarasuhde voi perustua hiilen ja öljyn hyväksikäyttöön sekä kaivosteollisuuteen. Kysymys ei ole vain esimerkiksi energiataloudesta, hyödykkeiden valmistamisesta ja kuljettamisesta vaan myös niistä konkreettisista aineista, jotka ovat läsnä pienen mittakaavan materiaalisessa maailmassamme. Lopuksi käsittelemme sitä, että tavaroit-

den kanssa yhdessä oleminen on aina ylimäärän kanssa yhdessä olemista. Tähän liittyy olennaisesti jätteiden asema kuluttamiseen suuntautuneessa elämänmuodossa.

GEORGES PERECIN TAVARAT

Perecin läpimurtoteos *Tavarat* (*Les choses*) vuodelta 1965 kuvaa elämäntapaa ja onnen tavoittelua aikansa Ranskassa.¹ Sen päähenkilöt ovat hieman yli kaksikymmenvuotiaat Jérôme ja Sylvie. Nuori pari kuuluu ensimmäiseen sukupolveen, jonka on mahdollista rakentaa elämänsä kuluttamisen ja siitä haaveilemisen ympärille. Jo parikymmentä vuotta sodan jälkeen jatkunut talouskasvu on tuonut runsaan tavaramaailman tavoiteltavaksi myös heidän kaltaisilleen vaatimattomista oloista lähtöisin oleville ihmisille. Heidän kauttaan Perek tarkastelee, mitä on onni kulutusyhteiskunnassa. Miksi se pakenee runsauden keskellä?

Erityistä kirjassa on, että Jérômen ja Sylvien rinnalla muita ei mainita nimeltä. Päähenkilöiden lisäksi ihmisiä kuvataan vain viitteenomaisesti, heidän ystäviensä joukkona. Heidän vanhempiansa olemassaolo todetaan ohimennen, mahdollisista muista sukulaisista ei ole puhetta. Pariskunnalla ei ole lapsia, lasten toivomisesta ei sanota mitään. Nuori pari on ikään kuin kahdestaan maailmassa, joka heille välittyy nimettömän ystäväjoukon, aikakauslehtien, äänilevyjen, elokuvien ja kirjojen kautta. Edes päähenkilöitä ei kuvata tavanomaisesti psykologisoiden. Heidän vuorovaikutustaan ei käsitellä. Ei kerrota, rakastavatko he toisiaan, ja jos rakastavat, miten ja miksi. Ylipäänsä kirjassa tapahtuu varsin vähän. Lähinnä Perek kertoo, minkälaisista tavaroista Jérôme ja Sylvie unelmoivat, minkälaista elämäntapaa he suunnittelevat itselleen, mitä he onnistuvat hankkimaan ja kuinka suuri onkaan ristiriita heidän haaveittensa ja heidän arkensa välillä. Voimakkaat tunteet suuntautuvat kuluttamiseen ja esineisiin. Ihmiset kuvataan tarkasti tavaroiden kautta.

Jérôme ja Sylvie työskentelevät markkina-tutkimuksen alalla. Yhteiskuntatieteen opintonsa he ovat jättäneet kesken, sillä työelämä on tarjonnut heille väylää nopeampaan vaurastumiseen tasolle, jolla he voivat vaalia vapauttaan. Silti heidän elämänpiirinsä on edelleen pienimuotoinen, he ovat pakotettuja säästeliäisyyteen ja etsimään alennuksia. Kaipaamiaan luksustuotteita he ostavat harvoin ja silloinkin käytettyinä. Ystävineen Jérôme ja Sylvie käyttävät paljon aikaa kehittämällä makuaan: ensin se kytkeytyy englantilaisiin vaatteisiin, tupakkamerkkeihin, erilaisiin drinkkeihin ja sisustukseen, pikku hiljaa myös ruokailuun. He lukevat sisustus- ja kulutusaiheisia lehtiä. Elämässä eteenpäin ja yhteiskunnassa ylöspäin suuntautuva katse näkee kuluttamisen mahdollisuutena, joka tarjoaa moraalisesti hyvää ja esteettisesti kaunista elämää, huoletonta, rentoa ja sisäistynyttä tyylin hallintaa, vaurauden merkkejä. Ristiriita on suuri suhteessa siihen ties mistä peräisin olevien kahvikuppien, halvalla saatujen verhojen, eriparisten tuolien sekä pikaisten ja edullisten aterioiden maailmaan, jossa nuori pari päivittäin elää.

Heidän maailmassaan oli melkein sääntönä haluta aina enemmän kuin mitä saattoi hankkia. He eivät tätä olleet säättäneet; kysymys oli sivilisaation laista, asioiden tilasta, jolle tavanomaisimmat ilmaisut olivat mainonta, aikakauslehdistö, somistus, kadun näyttämö ja tiettyssä mielessä kaikki se, mitä yleisesti nimitetään kulttuurituotannoksi. Niinpä he olivat väärässä tuntiessaan toisinaan kunniaansa loukatun: nuo pienet itsekidutukset – hieman epävarmasti jonkin asian hinnan kysyminen, empiminen, tinkimisen yrittäminen, näyteikkunoiden katseleminen syrjäsimin ilman uskallusta käydä sisään, tunne pikkusieluisuudesta – olivat osa kaupan pyörimistä. He olivat ylpeitä, kun olivat saaneet jotain halvalla tai ilmaiseksi, melkein ilmaiseksi. Vielä ylpeämpiä he olivat maksettuaan hyvin paljon (mutta liikaa maksamisen ilo maksaa aina hieman liikaa), ostettuaan vielä kalliimmalla, yhtäkkiä, keskustelematta, melkein ostamisesta päihdyksissä, jotain mikä ei voinut olla kuin kaikkein kauneinta, ainoa

kaunis, täydellinen. Näillä häpeillä ja ylpeyksillä oli sama tehtävä, ne kantoivat samoja pettymyksen ja äkäisyyden aiheita. Ja he ymmärsivät, koska kaikkialla kaikki heidän ympärillään antoi syytä ymmärtää ja koska tätä ymmärrystä tungettiin päivät pitkät heidän päihinsä iskulauseilla, seinämainoksilla, neonvaloilla, loistavilla näytekkunoilla, he ymmärsivät, että he olivat aina hieman alempitasoisia, aina aavistuksen hieman liian alhaalla. Ja silti onnekseen he eivät olleet kaikkein huono-osaisimpia, kaukana siitä.²

Vaikka kirja kertoo tavaroista haaveilemisesta ja niiden hankkimisesta, tämä toiminta on silmiin pistävästi vain väline, väylä onneen. Ehkä vielä olennaisemmin päähenkilöiden elämäntätöjen ohjaavin piirre on pyrkimys *vapauteen*, sen tavoittamiseen ja sen säilyttämiseen. Kuluttaminen näyttää vapauden alueena. Jérôme ja Sylvie halusivat saada kaiken kevyesti, välttää raskauden. Heidän maailmaansa sävyttää haave sellaisesta suhteesta hyödykkeisiin, jonka he ajattelevat parhaassa asemassa olevilla olevan. Saada niitä vapaasti ja osata käyttää niitä vapautuneesti. Olla huolettomia. He ovat toki *jo* itsenkin vapaita suoranaisesta puutteesta – vaikka he usein joutuvat kiristämään vyötään varojen vähäisyyden tähden. Jérôme ja Sylvie unelmoivat rikkaudesta, mutta se olisi kuitenkin vain väline siihen, että he voisivat toteuttaa estetiikka, jonka he kokevat omakseen mutta joka on täysin elokuvien, lehtien ja mainosten välittämää ja luomaa. He eivät silti ole valmiita luopumaan ajankäyttönsä vapaudesta, he eivät suostu aika-tilaustamaan elämäänsä pitkäjänteisesti, toisin kuin uraohjukset. Itse asiassa heillä on selkeä ymmärrys siitä, että he eivät koskaan voi vaurastua tarpeeksi. Mikään raha ei tule riittämään. Kun he pienen kirjan viime sivuilla lopulta ottavat vastaan säännölliset ja pysyvät keskiluokkaiset toimistotyöt, tämä on selvä luopuminen siitä, mikä olisi kaikkein tärkeintä: vapaus.

Tavaroissa kulutusyhteiskunnan tarjoama lupaus onnesta ei tule lunastetuksi. Itse asiassa tuo lunastaminen ei kyllä ole tarkoitukseen. Kaupan ja mainonnan maailma pyörii niin

kauan kuin vapaa unelmointi on mahdollista. Hankkiminen on toissijaista. Perec näyttää tavasti, kuinka kulutusyhteiskunnan moottorina ei surise vain ostaminen, sen konkreettinen tapahtuminen, vaan ehkä vielä enemmän haaveilu. Se kuitenkin edellyttää ajatuksen siitä, että ehkä vielä joskus lupauksia voidaan myös lunastaa. Jos tuo hankkimisen mahdollisuuden horisontti sulkeutuu, haaveilun vapauskin loppuu.

KULUTUSSOSIOLOGIA: TAVARAT EIVÄT

OLE KOSKAAN VAIN HYÖDYLLISIÄ

Perecin *Tavarat* on kuvaus sen uuden ajan syntymisestä, jossa me monessa suhteessa elämme edelleen tänään, 50 vuotta kirjan julkaisemisen jälkeen. Kun Émile Zolan *Naisten paratiisi* kertoi 1800-luvun loppupuolen kaupunkilaisuudesta, jossa kuluttaminen ostosparatiisiin loisteessa nousee tärkeään asemaan muun elämän keskellä,³ Perec hahmottaa elämäntapaa, jossa kuluttaminen ei ole keskellä vaan se on kaikki.

Olen viipynyt Perecin *Tavaroissa* verrattain kauan, sillä mielestäni se ei ainoastaan avaa kiinnostavasti kuluttamisen asemaa nykyelämänmuodossa vaan antaa myös viitepisteen tämän elämänmuodon erityisen muutosvaiheen tarkasteluun. Kirja julkaistiin kaksi, kolme vuosikymmentä ennen kuin kansainvälinen kulutussosiologinen tutkimus käynnistyi toden teolla mutta myös selvästi ennen kuin ranskalainen tutkija Pierre Bourdieu julkaisi alan merkkipaalun, teoksen *La distinction* vuonna 1979. Kuitenkin *Tavarat* joko suoraan nostaa esiin tai suuntaa ajattelemaan myöhemmän kulutussosiologian tärkeimpiä kysymyksiä. Luettelen näitä viisi.

Mainitsen ensin asian, jota kirja ei oikeastaan käsittele kuin käänteisesti mutta joka yhteiskuntatutkimuksen näkökulmasta on tärkeä, suhteen kuluttamisen sukupuolittuneisuuteen.⁴ Huomionarvoista on, että Perec ei tee tässä suhteessa Jérômen ja Sylvien välillä olennaista eroa. Utta tämän sukupolven elämäntavassa on, että

kulutusparatiisiin ei houkutella enää vain naisia vaan myös miehiä. Toinen kulutussosiologinen teema on sen sijaan Percin kirjassa etualalla: tavaramaailman lumous välittyy joukkoviestimien ja mainosten kautta.⁵ Tämä pätee nykyään niin suurten massojen tuotteisiin, jugurteihin, elokuviin ja kodin sisustukseen kuin kaikkein elitistisimpiin tavaroihin kuten vaikkapa luksuskelloihin tai Michelin-tähdillä arvosteltuihin ravintoloihin.

Kolmas kulutussosiologian perusteema on nykyaikainen kyltymätön uutuudenhimo, joka sävyttää myös Percin päähenkilöiden suuntautumista maailmaan. Muodin mekanismi on sen keskeinen kuva: kaikki kaunis ja hyvä vanhenee alta aikayksikön.⁶ Neljänneksi kulutussosiologia painottaa yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ja siihen liittyvän vertailun merkitystä: sen lisäksi, että ihmisillä ja ryhmillä on erilaisia kulutusmahdollisuuksia, he aktiivisesti samastuvat toisiinsa ja erottuvat toisistaan. Kuluttaminen *merkitsee*, se leimaa.⁷

Kuten Jérôme ja Sylvie, luemme toinen toisiamme sen mukaan, minkälaiseen tavaramaailmaan olemme itsemme ympäröineet ja miten näitä tavaroita osataan käyttää. Kun saamme selville, minkälaisessa asunnossa joku ihminen asuu, miten tämä asunto on sisustettu ja minkälaisella välineellä sinne liikutaan ja kaiken lisäksi kuulemme hänen puhetapansa, oletamme huomattavan paljon hänen elämäntavastaan, hänen koulutus- ja tulotasostaan sekä siitä, minkälaisia ystäviä hänellä on. Havaitsemme välittömästi toistemme kulutustavat merkitsevinä asioina. Tämä on niin ilmeistä, että ei tarvitse selitellä, miksi käytämme aikaa sen pohtimiseen, mitä panemme päällemme. Toki on aina joukko ihmisiä, jotka sanovat, että heille vaatetus ei ”merkitse paljon mitään”. Juuri sen merkitsemättömyyttä he alleviivaavat pukeutumalla huomaamattomaan tapaan farmarihousuihin ja huppariin, toisin sanoen vetämällä päälleen vaatteet, jotka mahdollisimman selvästi *merkitsevät* merkitsemättömyyttä. Jotta tavallisuuteen voisi piiloutua, sen ilmaisemisen tavat on täytyntä oppia havaitsemaan ja tulkitsemaan.

Huomionarvoista on, että vertailu luokittelee kaksisuuntaisesti. Kuten Bourdieu on tiivistänyt: ”Maku luokittelee ja luokittelee luokittelijan”.⁸ Bourdieun oivallus on, että nimenomaan tapamme lukea toisiamme on itsessään keskeinen yhteiskunnallisen luokittelun väline: meidät *itsemme* asemoi se, miten arvioimme toisia yhteiskunnassa.

Kyky vertailla ja tulkita toisten kulutustapoja kertoo sen perustavuudesta, että tavarat eivät oikein koskaan ole *vain* hyödyllisiä. On mahdollonta erottaa käyttöarvoa joksikin itsenäiseksi ja selvärajaiseksi asiaksi. Sinänsä tämä ei ole uutta. Antropologit ovat voineet vakuuttavasti osoittaa, että ei ole löydettävissä yksiselitteistä ”hyödyllisyyden” tai ”välttämättömyyden” ajatusta, joka olisi kaiken toiminnan perustalla.⁹ Tämä ei tarkoita, etteikö puute olisi voinut leimata suurta osaa ihmiskunnan historiaa. Sen sijaan se ei ole koskaan ollut perusta, lähtökohta tai ainoa asia. Äärimmäisen niukoissakin oloissa kuluttaminen on merkityksellistä, symbolista, muutakin kuin hyödyllistä. Länsimaisessa nykyelämänmuodossa tämä kuitenkin korostuu: kuluttaminen on yltiösymbolista, kun tuotannosakin merkitysten tuotanto on yhä tärkeämpää.

Kuluttamisen merkityksellisyyden korostaminen ei tarkoita silmien sulkemista siltä, että ympärillämme on valtava määrä puutetta ja kurjuutta. Mutta tämä puute ja kurjuus saa ajallemme ominaisen erityisluonteensa ja merkitysvyytensä nimenomaan siitä, että se on olemassa yltäkylläisyyden keskellä. Kollektiivisesti meillä olisi ruokaa, vaatteita ja lämpimiä asuineliöitä riittävästi maailmanlaajuisestikin, mutta emme osaa tai halua jakaa niitä.

OLEMME TOISTEMME KANSSA

TAVAROIDEN KANSSA

Viides yhteiskuntatieteellisen kulutustutkimuksen tärkeä teema on nykyelämänmuodon erityinen materiaallinen maailma.¹⁰ Nimensä

mukaisesti Perecin *Tavarat*-teokselle on erityistä tavaroiden ja niiden aineiden keskeisyys. Hän ei kuvaa herkästi ihmisiä, ei heidän suhteitaan mutta ei myöskään esimerkiksi luonnonmaisemia tai kaupungin kujia. Sen sijaan pieni romaani kertoo huolella tavaroista, niiden muodoista, väreistä, pinnoista ja siitä, millä ne tuntuvat.

Jos kuluneen vuosikymmenen sosiologin kiinnostus materiaalisuuteen on opettanut jotain, ainakin sen, että tavanomainen puhe ”materialismista” ei osu lainkaan maaliinsa. Perecin kirja on tässäkin suhteessa oivaltava. Toki sen päähenkilöille tavarat ovat tärkeitä, mutta ne ovat tätä vain suhteessa sellaisiin asioihin kuin onni ja vapaus. On aivan selvää, että heidän haaveensa eivät kohdistu aineen suureen määrään. Vaikka he toisinaan heikommallisesti innostuvat uutuuksista, kauniista ja erityisistä asioista, lähinnä he tavoittelevat levollista, tyylikästä tavaraympäristöä.

Jos jotain, mediävälittynyt ja merkityksellinen kuluttaminen on enemmänkin yltiöhenkistä kuin materialistista. Erityisellä tavalla se ohjaa ohittamaan kulutustavaroiden aineellisen luonteen. Karvaasti tämän huomaa, kun on mennyt hankkimaan kepeän ja hallitun elämäntavan merkityksiä kantavia tuotteita mutta on saanutkin hieman yllättäen ja oudosti kaappinsa, hyllynsä, vinttinsä, kellarinsa ja jopa kesämökin varastoaitan täyttymään kaikista vuosien mittaan hamstratusta. Täysin eri asia on, että saatamme olla itsekkäitä ja nautinnonhaluisia. Tämä lienee se, mihin arvomittauksissa virheellisesti viitataan termillä ”materialistinen”. Mutta kaikkein myyvimmat nautinnot nykyään ovat usein vaikutelmia, kokemuksia ja elämyksiä, eivät materiaalista mässäämistä. Kulaus kolajuomaa, ja olet heti viehättävä. Koko pulloista ei tarvitse. Kämmenpohjallinen hoitoainetta tuo kuohkeutta hiuksiisi, ja olet heti lumoava. Mainonta vetoaa kykyymme ymmärtää pieniä sävyjä. Se ei tarjoa tavarapaljoutta, suuria määriä eikä massiivisista muutosta.

Ei tietysti ole niin, että ihmisen olemisessa tavarat olisivat nyt ensi kertaa tärkeitä. Päin-

vastoin. Ihmiset eivät koskaan ole olleet vain keskenään. Emme ole koskaan yksin emmekä edes kahden. En tarkoita pelkästään sitä, että erakollakin on mielessään muiden ihmisten kanssa jaettu kieli tai että hän ajattelee asioita suhteessa toisiin ihmisiin ja toimii suhteessa heihin, kysykäämme vaikka Pentti Linkolalta. Lisäksi ihmisten yhdessä oleminen on aina myös ei-inhimillisten tai enemmän kuin inhimillisten asioiden kanssa olemista. Sen luonteeseen vaikuttavat perustavasti ne materiaalisuudet, jotka sitä välittävät, niin ensimmäisen kuin toisenkin luonnon ilmiöt, niin metsät ja vedet kuin ihmisten esineet, teknologiat ja rakennuksetkin. Olisikin väärin ajatella, että ihmiset olisivat erikseen ja heidän tavaransa erikseen. Sen sijaan meidän ihmisyytemme on olennaisesti esineiden välittämää. Olemme sitä mitä olemme nimenomaan tavaroiden kanssa, niiden keskellä, niiden kautta.

Eikö kuitenkin elämänmuotomme tavaravälittyneisyys ole toisenlaista kuin ennen? Ilman muuta. On nähtävissä ainakin kuusi selvää muutosta suhteessa tavaroihin kuluneen vuosisadan aikana.¹¹ Ensinnäkin meillä on niitä *paljon* – paljon enemmän kuin millään sivilisaatiolla koskaan aiemmin. Taustalla on tehokas teollinen tuotanto ja uusien materiaalien kehittäminen, varsinkin erilaisten muovien tuleminen. Toiseksi tästä on seurannut silkan määrän rinnalla, että nykyään jokaisen yksittäisen esineen arvoa vähentää tieto sen helposta *korvattavuudesta*. Sukkia ei tarvitse enää parsia, housuja ei ole pakko paikata. Kysymys ei ole vain pienten tavaroiden korvattavuudesta. Tarpeen tullen myös vaikka uuden pesu- tai tietokoneen saa hankittua heti, jos vanha hajoaa ja jos varat vain riittävät. Rahasta on pulaa – aina – mutta tavara sinänsä ei äkkiä nykymaailmasta lopu. Kolmaskin asia liittyy tehdastuotannon, kaupan logistiikan ja materiaali-innovaatioiden virtaan: aikamme euroamerikkalaista elämäntapaa leimaa suuren osan tuotteista oleminen *kertakäyttöisiä*, pakkauskelmuista ja -pahveista lattemuokeihin ja sadevaatteisiin.

Neljäs nykyisen länsimaisen tavarasuhteen erityiseksi tekevä asia on, että *uutuuden-bimo on institutionalisoitu*. Eivät ainoastaan mainonta, muotiteollisuus ja viihde elä kyltymättömästä uutuuden nälästä ja muuttumisleikeistä. Kysymys on tätä laajempi. Nykyään niin taloudellinen hyvinvointi, teknologian kehitys kuin tieteen edistyskin lepäävät kaikki sen perimmäisen uskon varassa, että uusi on parempi kuin vanha. Niinpä jo olemassa olevaan sitoutuminen vaatii erityistä vakavuutta. Oletuksena on, että uusi voi aina olla nykyistä parempaa, joten luontevimmalta tuntuu pitää mahdollisuuksia auki. Ei ihme, että myös Percin *Tavaroiden* päähenkilöille yksi vapauden keskeinen ulottuvuus on sitoutumattomuus erityisiin työpaikkoihin. Mahdollisuus sitoutua mihin vain uutuuteen on kulutukseen suuntautuvassa elämäntavassa keskeinen hyvä.

Viidenneksi kaikkiin asioihin tunnutaan voitavan suhtautua rahallisen vaihdon kohteina, *kauppatavaroina*: erotettuina niiden valmistamisen ja käytön yhteydestä vaihdon alueelle, joka puolestaan näyttää täysin itsenäiseltä ja omalakiselta. Hyvin harvojen asioiden suhteen ajattelempa, että niitä ei periaatteessakaan voisi ostaa tai myydä. Emme tee tavaroita itse, vaan ne synnytetään maailmanlaajuisissa tuotantoketjuissa. On mahdollonta laskea, kuinka monen ihmisen työpanos on vaadittu esimerkiksi yksittäisen kännykän valmistamiseen ja saattamiseen kuluttajalle käytettäväksi. Vielä hankalampaa tämä on esimerkiksi sen junavaunun suhteen, jossa istun tätä kirjoittaessani. Laskelma yhä vaikeutuu, jos ajatellaan junakyydin kokonaisuutta ja koko sitä risteävien infrastruktuurien paljoutta, johon tämän palvelun kuluttaminen perustuu. Kuudes elämäntapaamme erityiseksi tekevä kuluttamiseen kytkeytyvä asia onkin, että mahdollisuus ja taito käyttää yksittäisiä tavaroita lähes aina olettaa taustalleen toimivan *infrastruktuurin*: kaupan logistiikan, tietoliikenteen ja internetin, lentoyhteydet mutta myös esimerkiksi koulutusjärjestelmän.

LIIKE MITTAKAAVOISSA:

MAAILMANLAAJUINEN

KULUTTAMINEN, NEOLIITTISEN

KAUDEN LOPPU

Tähän asti olen käsitellyt asioita, jotka lähes kaikki Perc tavalla tai toisella tuo kirjassaan esiin. Kuten suuri osa kulutussosiologiasta, *Tavarat* liikkuu arkisessa lähipiirissä, jonkin verran kansallisvaltion tasoisessa todellisuudessa mutta joka tapauksessa tiukasti nykyajassa. Se itse tarjoaa kuitenkin heijastuspinnan, jota vasten voi tarkastella myös ajallista muutosta, onhan kulunut jo 50 vuotta sen julkaisemisesta. Muutos on ollut ennen muuta intensivoitumista: vaikka kuluttamisen asema arjessa on entisestään korostunut, sen perusmuodot ovat lähellä sitä, mitä jo Perc kuvasi. Utta sen sijaan on kuluttavan elämäntavan politisoituminen, varsinkin sen ympäristövaikutusten uudenlainen huomioon ottaminen, sen näkeminen monen mittakaavan kysymyksenä. Jérömen ja Sylvien tarinaan riitti lähiympäristö, Pariisi ja pieni viipyminen tälle maailmalle vastakohtaa antavassa Tunisiassa. Vuonna 2014 Suomessa tavaroiden kanssa oleminen on ymmärrettävä monessa tilallisessa ja ajallisessa ulottuvuudessa, sekä paikallisena että maailmanlaajuisena asiana.

Kuluttamisen skaalojen käsittelyssä on ehkä hyvä lähteä liikkeelle rahasta, siitä, miksi intensiivisen rahatalouden oloissa kuluttamista on helppo päätyä ajattelemaan yksilöiden ja kotitalouksien tasoisena asiana ja miksi suuremmat mittakaavat jäävät sivuun. Rahavälineen keskeisiin avuihin kuuluu sen laaja vaihdettavuus ja sen kyky tuoda yhteen toisilleen keskenään täysin eriluonteisia asioita. Siihen liittyy ajatus valinnanvapaudesta: samaa rahaa voi käyttää mitä erilaisimpiin kohteisiin, vaikkapa kikkerheiden, joogatunnin tai etelänmatkan hankkimiseen. Rahatalouden läpäisemässä elämänmuodossa vapaasta valitsemisesta on tullut *pakko*. Tämä

on selvää päivittäin toistuvissa tilanteissa, joissa ei voi olla tekemättä rahatalouden välittämiä vähäpätöisiä päätöksiä: kun punnitsee vaihtoehtoja työpaikan lounaskahvilassa, kun pohdii supermarketin tavara-altaan äärellä, mistä aineksista tekisi perheelle iltapalaa, tai kun aprikoi baarissa, mitä monista tarjolla olevista hanaoluista tänään haluaisi nauttia. Mutta myös silloin, kun mietitään suurempia asioita, kuten millä alueella ja minkälaisessa kodissa haluaisi asua tai kuinka monta lasta pariskunta toivoo saavansa, rahatalous välittää päätöstä ja varojen niukkuus rajoittaa sitä. Tämä on yksi Georg Simmelin *Rahan filosofian* havainnoista: intensivoituneen rahatalouden oloissa jatkuva valitseminen korostaa erityistä yksilöitymistä, kokemusta siitä, että kukin on vastuussa omasta kohtalostaan. Niin pienten kuin isojen asioiden suhteen itseä on ajateltava vapaista valinnoista vastuullisena.¹²

Simmelin tarkastelut näyttävät, miten rahatalous tuottaa erityistä yksilöitymistä osana nykyelämänmuotoa. Mikrotaloustieteessä asetelma on kääntynyt. Vallitsevan yksilöllisyyden historiallisuus on unohtunut, se on sen sijaan otettu annettuna, yliaikaisesti ihmisyyttä määrittävänä asiana. Talusteoria on opettanut ajattelemaan kuluttamista mikrotasoisena ilmiönä, yksilöiden ja kotitalouksien vapaana valintana, joka kohdistuu tarjolla olevien hyödykkeiden joukkoon. Ja silloinkin kun kysymyksessä on ollut liike- tai kansantaloustiede, taloudellinen toiminta itsessään on näyttänyt selkeärajaiselta, rationaalisesti hallittavalta tapahtumalta. Vapautta rajoittavat vain niukat resurssit ja tarjonnan laajuus.

Sosiologiset ja antropologiset tutkimukset ovat horjuttaneet talusteoreettisen ajattelun lähtökohtia. Niiden mukaan yksittäinen kuluttaja ei ole lainkaan niin vapaa kuin mikrotalusteoria antaisi ymmärtää. Sen sijaan arkinen taloudellinen toiminta on läpeensä kietoutunut moneen suuntaan meneviin vaikutusyhteyksiin ohi erityisen paikan ja ajan. Valinta on ehdollistunut niin ihmisen välittömän elämämpiiriin huomioonottamisen kuin kaupan logistiikan

ja siihen liittyvien infrastruktuurien kautta.¹³ Valinnat tapahtuvat siis aina sidoksissa mitä moninaisimpiin tekijöihin: ei ainoastaan lähipiiriin makumieltymyksiin, kaupan tarjontaan tai omiin tapoihin, jotka totunnaisuudessaan jäävät arkisesti harkinnan ulkopuolelle,¹⁴ vaan esimerkiksi koko maailmankaupan logistiisiin yhteyksiin, jotka ovat tehneet aasialaisen teen ja väliamerikkalaisen banaanin saatavuudesta selviön suomalaisille.

Akateemisen keskustelun ulkopuolella kuluttajaliikkeet ovat jo usean vuosikymmenen ajan pyrkinet näyttämään, kuinka sidoksista arkinen taloudellinen toiminta on. Sen vapaus on näennäistä. Keskeinen ajatus on ollut, että yksittäiset valinnat kasautuvat vaikutuksiltaan, pieni kuluttaminen skaalautuu isoiksi kysymyksiksi. Omien tekojen ajatteleminen suhteessa laajoihin kokonaisuuksiin on nostettu moraaliseksi ja poliittiseksi vaatimukseksi. Esimerkiksi kansainvälinen reilun kaupan liike on opettanut katsomaan oman toiminnan seurauksia osana tuotantoketjuja.¹⁵ *Kuluta harkiten* -vihko on jo 1980-luvulta lähtien näyttänyt tiedostaville suomalaisille, kuinka heidän pienet tekonsa kumuloituvat kollektiivisesti suuriksi.¹⁶ Olennaista ei kuitenkaan ole edes yksittäisen ostoksen tai tuotteen valmistusprosessin suora vaikutus vaan elämäntavan kokonaisuus, toistuvan arjen vaikutusten kasautuminen.

Suhteessa vapauden ajatukseen kuluttajaliikkeiden viesti on kuitenkin ollut sisäisesti jännitteinen. Samalla kun on yhtäältä opetettu, että yksilökuluttaja on vapaa järjellään hallitsemaan tekojensa seurauksia ja ottamaan näistä vastuun, on kuitenkin toisaalta myös osoitettu, että jokaisen yksilön tai perheen toiminta on läpeensä sidoksissa toisten ihmisten tekemisiin ja ympäristöllisiin reunaehtoihin.

Juuri liike mittakaavojen välillä on se asia, jossa kuluttamisesta tulee poliittisen kiistan kysymys: skaalautuvatko yksittäiset kulutus päätökset todella, ja jos skaalautuvat, tekevätkö ne kaikki tämän samalla tavalla? Kiistaa ja moraalista painetta aiheuttavista kysymyksistä on helppo antaa esimerkkejä. Tarvitseeko yk-

sittäisen matkustajan välittää lentoliikenteen vaikutuksesta ilmastonmuutokseen? Parantaako sikojen oloja, jos en pane leivän päälle keittokinkkua tai ainakaan muuta kuin luomutuotetta? Pitääkö pienen ihmisen joka kerta lähimarketissa käydessään kantaa harteillaan huolta kotimaan työllisyysilanteesta tai maaseudun tulevaisuudesta? Sähkövalon ja pakastimen käyttämisestä tai kännykän lataamisesta voidaan johtaa yhteydet ydinvoiman tarpeeseen, jolloin yksittäinen ele suhteutuu kymmeniä tuhansia vuosia vaarallisena pysyvän ydinjätteen säilyttämiseen. Pitkä ajallinen skaala on kokemuksellisesti käsittämätön, mutta se pitäisi ottaa huomioon siinä hetkessä, jossa napsauttaa kylpyhuoneen lattialämmön päälle. Vaikka kuluttamisen on helppo osoittaa olevan sidoksissa monenlaisiin yhteyksiin ja siinä mielessä paljon muuta kuin vapaata, ei ole selvää, miten mittakaavojen keskinäisiä suhteita pitäisi hallita. Pitäisikö painottaa enemmän omaa mielihyvää, perheen tarpeita, suomalaista työllisyyttä vai maailmankaupan reiluutta?

Kysymys mittakaavoista koskee myös ajallisuutta, sitä uuden sukupolven tuleamista, josta *Tavarat*-kirja kertoo. Sen sijaan että kysymys olisi vain esimerkiksi 60-lukulaisten ja heidän vanhempiansa välisestä erosta, voidaan kirjan ajatella kertovan paljon isommastakin siirtymästä, jota sen kirjoittamisen aikana on ehkä ollut mahdotonta nähdä mutta jota myöskään kulutusta tutkiva sosiologia ei ole osannut pitää tärkeänä: Jérôme, Sylvie ja muut suurten ikäluokkien ihmiset ovat ensimmäisiä, jotka ovat eläneet kokonaan neoliittisen kauden jälkeen. Sodanjälkeisen sukupolven kanssa olemme länsimaissa siirtyneet sivilisaatiomitassa uuteen aikakauteen.

Neoliittista aikakautta määrittä maanviljelyn synty ja suurten eläinten kesyttäminen. Vuosituhansien ajan sääntönä oli, että lähes kaikkien yhteisön jäsenten tuli viljellä maata ja huolehtia sen antimista. Korkeintaan yksi kahdestakymmenestä saattoi elää pappina, soturina tai päällikkönä. Kaikkien elämäntapaa sitoi suhde ruuantuotannon varmistamiseen,

myös niiden hyvin harvojen, jotka eivät itse tästä huolehtineet. Otsa hiessä raatamista sävytti pelko siitä, että ravintoa ei silti ehkä saada tarpeeksi. Lopullinen irtautuminen tästä niukuudesta myös Pohjois-Euroopassa tapahtui toisen maailmansodan jälkeen.¹⁷ Kuvaavaa on, että Suomessa kaikkien aikojen suurin hevostäärä oli vasta 1950-luvun alussa¹⁸ – ennen kuin lähes kaikilla perheillä oli auto, ennen kuin kaikilla pelloilla käytettiin traktoreita, ja mikä tärkeintä, ennen kuin valtaosa väestöstä oli muuttanut taajamiin.

Suhde neoliittisen kauden työnjakoon, ruuantuotantoon ja siihen liittyvään epävarmuuteen on sittemmin kääntynyt pääläelleen: nykyään länsimaissa selvästi harvempi kuin yksi kahdestakymmenestä työskentelee maatalouden palveluksessa. Ihmiset elävät kuitenkin täysin vakuuttuneina siitä, että ravintoa riittää. Myös nälkää näkevät tietävät, että ruokaa on tarpeeksi. Sitä vain ei anneta heille.

HIILISET, ÖLJYISET

JA MINERAALISET TAVARAT

Voidaan kuitenkin ottaa vielä neoliittisen kauden loppumista isompi mittakaava. Länsimaiset kulutuskäytännöt on mahdollista nähdä osana geologisen tason muutosta. Geologit nimittävät holoseeniseksi viime jääkauden loppumisesta alkanutta ajanjaksoa. Parin viime vuosisadan kuluessa ilmaston muuttumiseen on alkanut kiihtyvästi vaikuttaa aivan uudenlainen geologinen voima, ihminen. Niinpä aikakauttamme on alettu nimittää antroposeeniseksi.¹⁹ Talouden kasvaessa on lisääntynyt vauraus, väestön koko, energiankulutus ja liikkuminen. Näihin liittyvät infrastruktuurit olennaisesti määrittelevät aikalaistemme ajatusta hyvinvoinnista, sen perustasta: pitää olla *kasvavasti* taloudellista turvaa ja terveydenhoitoa, yhä lisää kommunikaatiovälineitä. Tai kuten Perc tiivistää yllä lainaamassani kappaleessa: ”Heidän

maailmassaan oli melkein sääntönä haluta aina enemmän kuin mitä saattoi hankkia.” Kasvun eksternaliteettina eli ulkoisvaikutuksena on syntynyt hiilipäästöjä, jotka puolestaan vaikuttavat maapallonlaajuisesti ilmastoon. Ilmastosta on tullut erityinen ”maailmaobjekti”,²⁰ objekti, johon ihmislaji kollektiivisesti vaikuttaa ja jolla on koko maapallon tasolla vaikutuksia takaisin ihmisten elämän ehtoihin.

Kuluttamisen ajatteleva antroposeeni-kauden näkökulmasta pakottaa ajattelevaan taas uudella tavalla sitä, kenen ja minkä kaiken kanssa olemme yhdessä, minkä mittakaavan otamme mukaan ja minkä suljemme ulos, juuri me, juuri nyt. Ilmastomuutoksen suhde kuluttamiseen on olennaisesti kysymys arkisen ja pieneltä näyttävän toiminnan kytkeytymisestä isoon. Sitä ei voi ymmärtää eikä siihen voi puuttua – estäen tai sopeutuen – ilman, että näkee ajallisten ja tilallisten mittakaavojen kietoutuvan toisiinsa. Näennäisen paikallinen tai hetkellinen teko kytkeytyy pitkän aikavälin muutoksiin ja mahdollisesti maailmanlaajuisen ulottuvuuteen. Ilmastopoliittisissa neuvotteluissa väännetään kättä siitä, kuka tai mikä oikeastaan toimii, kenen pitäisi toimia ja millä tasolla. Kysymys vapaudesta on keskeinen monella tavalla. Supervallat ja EU laskelmoivat, minkälaisia seurauksia milläkin rajoitteilla olisi. Olennaista olisi saada ohjattua massiivisten ylikansallisten yritysten toimintaa, koko maailmankaupan ympäristöä, mutta sitä kautta myös kaikkia yhteisöjä kaupungeista pienyrityksiin. Ja tietysti usein toistetaan, että avainasemassa ovat yksittäiset ihmiset, kansalaiset ja kotitaloudet. Pitäisikö kaikkien kiinalaisten tai intialaisten perheiden saada tavoitella jääkaapin tai yksityisauton hankkimista eurooppalaisten ja pohjoisamerikkalaisten tapaan? Ilmastoneuvotteluissa yritetään rajoittaa ulkoisvaikutusten syntyä, hiilipäästöjä ei saisi tuottaa vapaasti. Sen sijaan kun niistä tehdään tarkasti määriteltyä kauppatavaraa, itse kauppa hiilikiintiöllä ajatellaan voitavan käydä vapaasti.

Antroposeenikauden alkaminen pakottaa myös näkemään, kuinka perustavasti kulutus-

suuntautunut elämäntapa on sidoksissa fossiilisten polttoaineiden saatavuuteen.²¹ Ensinnäkin niiden laajamittainen hyödyntäminen on mahdollistanut valtaviin energiamääriin käyttämisen tehdastuotannossa ja siten halventanut radikaalisti yksittäisten tavaroiden valmistamisen hintaa. Toiseksi öljyn varassa on tullut mahdolliseksi myös siirtää tavaroita paikasta toiseen. Brasilialainen häränpihvi tai kolumbialainen kahvi *kannattaa* tuoda Eurooppaan, koska ne voidaan kuljettaa niin tehokkaasti ja niin suurissa erissä, että lihakimpaleen tai kahvipapusunan yksikköhinta on mitättömän pieni. Mutta kolmanneksi kivihiili ja öljy ovat erinomaisia raaka-aineita esineiden ja tarvikkeiden valmistamiseen. Valtaosa muovisesta ympäristöstämme tulee petrokemianteollisuuden sivutuotteista. Tämä koskee lukemattomia kelmuja ja pusseja, joihin arkielämämme tarpeet on kääritty, erilaisia take away -astioita, smoothiemukien kansia ja huulirasvoja mutta myös yksityisten ja julkisten tilojen sisustusmateriaaleja.

Ottakaamme esimerkiksi yhdeksänvuotias helsinkiläinen lapsi, joka pelaa jalkapalloa ympärivuotisesti. Harrastuksineen hän on jonkinlainen muoviteollisuuden mannekiini. Kentän ylle on vedetty keinokuitukankainen kupla, alustana on tekonurmi. Pallo on syntetttistä nahkaa, samaten kengät. Kylmällä säällä sataprosenttista polyesteriä olevan teknisen kerraston päällä on samasta materiaalista valmistetut jalkapallosukat, pelihousut ja -paita. Kentälle saavutaan harvoin julkisella liikenteellä, useimmiten yksityisautolla. Kummankin käyttö perustuu polttomottoonreihin ja öljyteollisuuden varaan rakennettuun liikenneinfrastruktuuriin bensa-asemineen. Auton sisustukseen on käytetty erilaisia miellyttävältä tuntuvia mutta silti kestäviä, kevyitä ja paloturvallisia muoveja.

Nykylapsuus on kietoutunut täysin erilaiseen materiaaliseen maailmaan kuin neoliittinen lapsuus. Se on täysin erilaista kuin talonpoikais- tai tehdastyöläislapsuus mutta myös virkamiesperheen tenavan elämä Suomessa tai Ranskassa vuonna 1965, jolloin Percin

Tavarat ilmestyi. Haluan painottaa, että kysymys ei ole meidän maailmamme entistä suuremmasta materialismista. Sen sijaan meidän maailmamme ainekset ovat erilaisia, ja niiden kanssa eläminen perustuu erilaiseen tapaan olla kytköksissä moneen mittakaavaan.

Elämäntapamme sidoksesta fossiiliin polttoaineisiin eivät pääse eroon edes trendikäs lähiruoka tai luomu. Jotta nämä ovat saatavilla kaupunkilaisille kuluttajille teollisessa mittakaavassa – ilman tätä mittakaavaa ne eivät ole saatavilla – niiden tuotanto edellyttää polttomooottoreita niin traktoreihin kuin tavarankuljetukseen, vaikka ei edes käytettäisi petrokemianteollisuuden sivutuotteina syntyviä lannoitteita, joita valtaosa nykymaanviljelystä muuten hyödyntää.

Hiilen ja öljyn keskeisyyden lisäksi kannattaa kiinnittää huomio siihen, kuinka kuluttava elämäntapamme on sidoksissa kaivosteollisuuteen. Energian suhteen tämä on ilmeistä eikä vain hiilivoiman tähden. Ilman ydinvoimaloiden uraania kannykän lataaminen tai tietokoneen käyttäminen ei olisi niin edullista kuin se Suomessa on nyt. Samaten selvää on, että muovin rinnalla teräs on materiaalisen ympäristömme keskeinen elementti. Sen varassa sananmukaisesti seisoo koko toinen luontomme rakennuksineen ja laitteineen. Kommunikaatioteknologioiden kehittyminen on tehnyt merkittäviksi toisenlaiset kaivosteollisuuden tuotteet, harvinaiset metallit, joita käytetään runsaasti esimerkiksi akuissa. Ne eivät ole ainoastaan tietokoneiden ja puhelinten avainkomponentteja vaan myös keskeisiä aurinko-, tuuli- ja aaltoenergian kehittämisessä.

Jos kiinnittää huomiota kulutussuuntautuneen elämäntapamme sidoksiin fossiiliin polttoaineisiin ja kaivosteollisuuteen, on helppo nähdä sen tuottavan erityistä luontosuhdetta. Vastoin usein kriittisenä esitettävää ajatusta siitä, että olisimme jollain tapaa ”etääntyneet” luonnosta, tilanne on oikeastaan päinvastainen. Nykyinen kuluttava elämäntapa nojaa tieteen ja teknologian kykyyn kietoutua yhä intensiivisemmin yhä pienempiin ja yhä isompiin

luonnoilmiöihin ja manipuloida niitä. Uusimmat urinaalit voivat olla käyttämättä vettä ja siten auttavat säästämään sitä, kun niiden pinta on käsitelty puhtaana pitävällä nanoteknologialla, siis äärimmäisen pienillä välineillä. Hyvä mieli varmistetaan lääkkeiden ainesosilla, molekyyleillä, jotka auttavat nukahtamaan, poistavat särkyä tai lieventävät masennusta. Samalla ihmiset viihdyttävät itseään katsomalla televisiosita lähetyksiä, jotka on välitetty satelliiteilla, siis äärimmäisen kaukana olevilla laitteilla. Neoliittisen kauden elämäntavasta poiketen meidän toimeentulomme ja koko elämämme mielekkäisyys perustuu siihen, että pystymme kytkemään kykyyn pumpata maan uumenista öljyä tai louhia harvinaisia mineraaleja. Inhimillinen toiminta ulottuu yhä pidemmälle niiden olion luontoon, jotka se ottaa mukaansa.²² Kuluttava elämäntapa, meidän toinen luontomme, ei ole vieraantunut ensimmäisestä luonnosta. Sen sijaan se on yhä intensiivisemmin kiinni ei-inhimillisessä ympäristössä.

OLEMME TOISTEMME KANSSA

YLIMÄÄRÄN KANSSA:

LUKSUS, VAPAAUS JA JÄTTEET

Talousteoreettisesti nykyisen kapitalismin ytimessä on niukkuus: jos ihmisillä olisi kaikkea tarpeeksi, kukaan ei alkaisi vaihtaa mitään, kauppaa ei käytäisi. Kulutussuuntautuneen elämäntavan alkulähteenä on kuitenkin niukkuuden kääntöpuoli, lupaus enemmästä, runsaudesta, ylimäärästä: uusien tavaroiden ja palvelujen hankkiminen tarjoaa haaveita, jotain, mikä ylittää tässä ja nyt olevan. Ilman ylimäärää kuluttamiseen ei liittyisi luksusta tai vapautta, mahdollisuutta tehdä muuta kuin välttämätön. Ehkä tärkein ylimäärä – tai ainakin yhteiskuntatieteissä vähiten huomiota saanut – ei kuitenkaan ole kuluttamisen alkulähde vaan sen seuraus: jätteet.

Mitä enemmän kulutamme, sitä enemmän olemme jätteiden kanssa yhdessä. Ei ole tuotantoa eikä kuluttamista, josta ei jäisi jätettä. Percin päähenkilöt ovat vapaita tähän liittyvästä huolesta, kysymys ei nouse esiin. Kuitenkin juuri heidän vuosikymmenelleen sijoitetaan uuden ympäristöliikkeen alku, huoli kulutukseen liittyvästä saastuttamisesta.

Kulutussuuntautunut elämäntapa on joutanut massiivisten kierrätysinfrastruktuureiden synnyttämiseen, kun jätteet on yritetty ottaa teollisesti haltuun. Olemme jätteidenkin kanssa monessa mittakaavassa. Ihmisiä kannustetaan erottelemaan toisistaan paperit, kierrätyspullot, pahvit, ehkä myös pienmetallit ja muovikin. Jäteinfrastruktuuria ei voisi olla ilman näitä väestötasoisesti sisäistettyjä erottelukäytäntöjä kotitalouksissa. Roska-auto ei ainoastaan auta tyhjentämään taloyhtiön astiaa, se myös siirtää jätteen seuraavalle mittakaavalle, alueellisten kaatopaikkojen ja jätteenkäsittelylaitosten verkostoon. Osa saasteesta pitää käsitellä kuitenkin globaalisti, mistä kertoo myös laitton ongelmajätteen kauppaaminen kolmanteen maailmaan. Saaste ylittää rajat ja muuttuu maailmaobjekteiksi. Hiilipäästöille ei ole vielä keksitty hyvää kierrätystapaa – ellei metsän suojelemista ja istuttamista lasketa. Sähkönkulutuksen seurauksena syntyvä ydinjäte voidaan palauttaa uudeksi polttoaineeksi tai muuntaa ydinaseiksi, mutta suuri osa siitä vain varastoidaan odottamaan jotain mahdollista tulevaa niukkuuden ajatusta, jonka varassa se teollisteknisesti osattaisiin muuntaa varannoksi.

Ylipäänsä jätteiden tehokas sulkeminen keskuudestamme vaatii, että ne voidaan käsitellä niukoiksi raaka-aineiksi ja hyödykkeiksi. Talousteknokraattisen ajattelun ydin on, että kaikki eksternaliteetit, ulkoisvaikutukset, voitaisiin tavalla tai toisella kesyttää ja ottaa haltuun, saada laskennan piiriin. Tämä on myös kierrättämisen perusajatus. Unelmana on, että kun saaste ja uloste voitaisiin muuntaa joksikin hyödylliseksi, ylimäärää ei oikeastaan synnyisi.²³ Teollinen tuotanto nojaa mittakaavatuojen oivallukseen ja yhdistyy tehokkaaseen

jätteenkäsittelyyn: riittävä laajuus esimerkiksi karjanhoidossa ja lihajalosteiden valmistuksessa mahdollistaa, että aivan kaikki ruhon osat tulevat käytetyiksi, ellei muuten niin saippuana tai liimana; puuteollisuudessa sahat käyttävät viimeisetkin purut hyväksi.²⁴ Näkökulma konkretisoituu jätteenpolttolaitosten tapauksessa. Kun talous- ja yhdyskuntajätteet on siirretty jäteastiaan, niistä on tullut raaka-ainetta jätteenkäsittelybisnekseen. Tämä on osasy siihen, miksi marketit rajoittavat roskisdykkauksen mahdollisuutta. Päivittäin pois heitettyä ei sinänsä käyttökelpoinen valtava ruokamäärä ei saa tulla vapaaseen ravintokäyttöön, sillä toisaalla siihen voidaan suhtautua niukana hyödykkeenä. Polttolaitokset muovaavat suhdetta jätteisiin talousjärjen mukaisesti: *jätettä ei ehkä ole tarpeeksi*. Tämä on tietysti häkellyttävä näkökulma kuluttavaan elämäntapaan, jota reunustavat leipäjonot, kerjäläiset ja asunnottomuus. Mutta olennaista onkin se logiikka, jolla yltykülläisyydestä ja jätteiden ylimäärästä onnistutaan luomaan niukkuutta.

Jätteenpolttolaitosten perustamisen yhteydessä käydään kiistaa siitä, viekö tämä ihmisiltä pois kannustimen lajitella roskiaan ja kehittää kierrättävää yhteiskuntaa, kun suuren osan arkijätteestä voisi panna vain kollektiiviseen uuniin energiantuotantoa varten. Tämä on kuitenkin tyypillinen sellainen kiistan muoto, jossa näennäisen erimielisiä vastustajia yhdistää perustava samanmielisyys riidalle taustan antavan temmellyskentän suhteen.²⁵ Niin jätteen poltto kuin sen lajittelu esimerkiksi kompostointia varten perustuu kierrättämisen logiikkaan. Tämä on puolestaan erikoistapaus ajatuksesta, että elämä maan päällä on mahdollista järjestää tehokkaasti, ilman ylimäärää, ilman hukkaa.

Vaikka kierrättäminen on ilmeisen tärkeää meille nyt, on kuitenkin syytä huomata sen tausta-ajatuksen rajallisuus: maailmasuhteen lähtökohtana oletetaan niukkuus, viime kädessä jonkinlainen tarkoituksellisuus. Mutta ei ole mitään syytä ajatella tätä elämän itsensä perustavaksi logiikaksi. Elämällä ei sinänsä ole tarkoitusta, maapallolla ei ole päämäärää. Uni-

versumin, maapallon ja elämän olemassaolo on kaikki silkkaa olemisen kerskaa, ylimäärää. Hyödyllisyys ja tehokkuus ovat aina erikoistapauksia suuren tuhlauksen keskellä. Olennainen kysymys ei olekaan niukkuus vaan se, miten olemme ylimäärän kanssa yhdessä, miten sitä rajataan ja määritellään, mitä suljetaan ulos. Miten jaamme luksuksen ja jätteen, kuka saa mistäkin ylimäärän muodosta ison osan? Kenen luksus on se, että voi suhtautua vapaasti jätteesseen, luottaa sen hoitamisen olevan kunnossa?²⁶

LOPUKSI: EMME TARVITSE

UUTTA YMMÄRRYSTÄ TARPEISTA,

TARVITSEMME UUDEN LUKSUKSEN

Olen tässä kirjoituksessa tarkastellut sitä, miten kuluttamisen käytännöt ja suhde tavaroihin muokkaavat elämäntavallamme ominaista yhdessä olemista. Erityisesti olen painottanut kahta asiaa, joita ei tähän asti ole nostettu kulutussosiologisen keskustelun ytimeen: sitä mittakaavojen runsautta, jolla kuluttamiseen suuntautunutta elämää tulee tarkastella, sekä sitä moninaisuutta, jolla ajatus vapaudesta ja sidoksisuudesta näiden mittakaavojen kautta tulee esiin.

Kuluttamisen maailmaa on usein ajateltu vapauden valtakuntana, joka hahmottuu työelämän pakkoja vasten. Näin sen mieltävät myös Percin *Tavarat*-kirjan päähenkilöt Jérôme ja Sylvie. He kuuluvat 1960-luvun nuoriin, ensimmäiseen täysin neoliittisen kauden jälkeiseen sukupolveen. Uusi elämäntapa on läpeensä kaupunkilaista, rahatalouden sävyttämää ja kulutussuuntautunutta. Siihen kuuluu luottamus eri mittakaavojen suhteen vakautteen ja niiden välillä liikkumisen sujuvuuteen. Vaikka Jérómella ja Sylviellä ei ole taustallaan yhteiskunnan ylimpien kerrosten varallisuutta, heille kuluttamista ei ensisijaisesti sävytä huoli nälänhädän mahdollisuudesta tai tarpeellisten

tavaroiden niukasta määrästä. He unelmoivat onnellisesta kuluttamisesta ja siihen liittyvästä elämäntavasta. Samalla heidän arkiset hankintansa ovat kuitenkin pientä elämän ylläpitämistä, jota vapauden sijaan määrittävät niukat resurssit ja totunnaisuus.

Kuten Simmel osoittaa *Rahan filosofiassa*, rahatalous tuottaa toistuvien valintatilanteiden kautta erityistä kokemusta vapaudesta. Tästä näkökulmasta toisen maailmansodan jälkeinen muotifilosofia, eksistentialismi, on sellaisen markkinatoimijuuden välittämän valinnan pakon ilmaisu, johon tuolloin ensi kerran kaikkien yhteiskuntaluokkien ihmiset ovat heitettyjä. Tämän elämänmuodon tarkastelu sosiologien ja antropologien johdattamana osoittaa valinnan vapauden suhteellisuuden. Edes yksilötasolla suhde tavaramaailmaan ei rajoitu vain tarjolla olevien tavaroiden ja resurssien niukkuuden kautta. Aivan olennaisesti ollaan sidoksissa tottumuksiin ja rutiineihin, jotka itse asiassa ovat arkisessa kuluttamisessa paljon tärkeämmässä asemassa kuin valitseminen konsanaan.²⁷ Lisäksi ollaan sidoksissa siihen yhteiskunnalliseen taustaan ja sen mukanaan tuomiin tapoihin, merkityksiin ja vertailun malleihin, joita koulutus ja mahdollinen työura muun ”makumiljöö”²⁸ lisäksi on muokannut.

Äkkiä katsoen tiedostavan kuluttamisen tärkeyttä esillä pitävät poliittiset liikkeet lähinnä vain jatkavat rahatalouden valitsijasubjektin ajattelua, tosin korostaen sen kääntöpuolta: jos olet vapaa, olet myös vastuullinen. Mutta asia mutkistuu, kun aletaan pohtia, mistä kaikesta yksittäinen kuluttaja voikaan olla vastuussa. Joutuuko hän ottamaan huomioon kaikki vaikkapa auton käyttämiseen liittyvät vaikutusketjut, ei vain auton valmistamisen tuotantokulut, polttomoottorin käyttöä ylläpitävän huoltoasemaverkoston tai teiden rakentamisen, puhumattaakaan öljytalouden geopolittisista vaikutuksista tai sen merkityksestä hiilipäästöihin?

Antroposeenikaudella on yhä vaikeampi olla välittämättä mittakaavoista. Olennaista on yhdellä kertaa sekä se, kuinka pieni tyttö rakastaa hajukumia tai kuinka hän kavereidensa

kanssa nauttii kännykkäpelien pelaamisesta ja WhatsApp-viestinnästä, että se, mitä kaikkea oletetaan, jotta lapsille on tarjolla hajukumeja tai jotta hienostunutta elektroniikka ja harvinaisia mineraaleja akuissaan sisältävä kännykkä on niin halpa, että lähes kaikilla suomalaisilla koululaisilla voi olla sellainen.

Kysymys mittakaavoista muuttuu erityisen ilmeiseksi, jos ottaa huomioon kuluttamisen väistämättömän kääntöpuolen, jätteiden tuottamisen. Pienten saastuttamisten yhteisvaikutukset tuottavat lopulta maailmaobjekteja, koko maapallon laajuisia ilmiöitä. Arkisesti esillä olevien asioiden lisäksi kuluttamiseen suuntautuneessa elämäntavassa on samalla olennaisesti kysymys jätteenkäsittelyn logistiikasta, fossiilisten polttoaineiden runsaudesta ja niiden riittävydestä mutta myös neoliittisen elämäntavan päättymisestä ja jopa geologisen mittakaavan asioista, antroposeenisesta aikakaudesta. Jos haluamme ymmärtää elämäntapaamme tavaroiden kanssa ja kautta, vapauksiamme ja sidoksiamme, meidän pitää ymmärtää näitä kaikkia tasoja. Ja käsitellä niitä kerralla. Kun kulutukseen suuntautuneesta elämäntavasta kiistellään poliittisesti – toisin sanoen kun kysymys tavaroista ja vapaudesta nostetaan jaetun keskustelun ja kiistan asiaksi, kuten se pitääkin nostaa – tämä politiikka on kaikkien näiden tasojen asia.

Ajatus vapaudesta tulee siis monessa muodossa esille suhteessa tavarihin. Ensinnäkin on suhde niukkuuteen: vapaus voi tarkoittaa vailla huolta olemista siitä, onko kulutettavaa tarpeeksi. Toiseksi tämän kääntöpuolena on yksinkertainen valitsemisen vapaus, joka itse asiassa tarkoittaa pakkoa valita erilaisten asioiden ja tuotteiden välillä. Kolmanneksi on vapautta vapautuneisuuden merkityksessä: kykyä käyttää tavaroita sujuvasti, huolettomuutta käytön merkitysten hallitsemisen suhteen. Neljäs vapauden muoto suhteessa tavarihin on negatiivinen: ympäristöongelmien ja kuluttajaliikkeiden aikana voimme todeta, että Percin kirjan päähenkilöt ovat vapaita arkisen toiminnan seurauksista huolehtimisesta. Tämä pätee tietysti valtaosaan kuluttamisesta nykyäänkin:

arkisesti ei välitetä sen moninaisista yhteyksistä, pitäydytään yhdessä mittakaavassa. Kuluttajaliikkeiden keskeinen sanoma on ollut, että tällainen vapaus on turmiollista ja näennäistä ja että siitä pitäisi siksi päästä eroon. Viides vapauden muoto on jälleen edellisen kääntöpuoli. On nimittäin olemassa myös positiivinen näkökulma monitasoiseen sidoksisuuteen: vapautta ei ole niinkään se, että oltaisiin ilman sidoksia, vaan se, että sidosten *laatu* on hyvä. Ajatuksena on, että mittakaavojen välisten liikkeiden huomioon ottaminen ei vain rajoita tavarasuhteita vaan voi rikastaa niitä.²⁹

Monen ajallisen ja tilallisen mittakaavan pitäminen tarkastelussa esillä yhtä aikaa on kuitenkin vaikeaa. Erityinen haaste liittyy siihen, että kulutussuuntautunutta elämäntapaa kykenisi tutkimaan ilman minkään mittakaavan perusteetonta pitämistä ensisijaisena. Ei ole syytä ajatella, että elämäntavalla on ydin, joka olisi löydettävissä sen globaaliudesta, ylikansallisten yhtiöiden logistiikkakäytännöistä, finanssialasta, kansallisesta säätelystä, kauppatietä, massamedian kuvastosta tai muodin vaihtelusta, yhtä vähän kuin se on löydettävissä yksittäisten ihmisten makuarvostelmista tai rationaalisista valinnoistakaan. Kaikki nämä mittakaavat ovat tärkeitä, mikään niistä ei ole yksin tai ennen toista.

Ajatus tärkeiden mittakaavojen moneudesta ohjaa uudenlaiseen ymmärrykseen yhdessä olemisesta tavaroiden kanssa, ulos sulkemisesta ja juuri nyt tärkeästä politiikasta. Jos haluamme kulutuspoliittisia tai -moraalisia iskulauseita, kannattaa valita ne oikein. Ainakaan ei pidä alkaa toivoa, että olisimme vähemmän ”materialistisia”. Päinvastoin, jos ympäristöongelmat jotain ovat opettaneet, niin sen, että välinpitämättömyys materiaalisuutta kohtaan on vastuutonta. Tämä ei kuitenkaan päde vain ensimmäiseen luontoon. Jos välitämme toisistamme, meidän on syytä välittää siitä kaikesta, mikä meitä välittää toinen toisillemme: tavaroistamme, teknologioistamme ja koko toisesta luonnostamme. Ihmistä ilman materiaa ja esineitä ei ole. Jos suhtautuu välinpitämättömästi

tavaroihin, suhtautuu vastuuttomasti myös ihmisyyteen.

Olemme toistemme kanssa tavaroiden kanssa, aina jo. Mutta tätä kautta olemme toistemme kanssa nykyään myös infrastruktuurien, maailmankaupan logistiikan ja kaivosteollisuuden kanssa. Lisäksi olemme toistemme kanssa jätteiden kanssa: kuluttamisen vapautemme on sidottu jätteiden tuottamiseen, ulos sulkemisen välttämättömyyteen. Kierrätyksen utopiana on ollut tehdä meistä vapaita saastuttamisen huolesta. Myös kulttuurikriittiseksi tarkoitettu puhe ”kerskakulutuksesta” ja ”tuhlauskulttuurista” viittaa siihen, että voisimme olla vailla ylimäärää. Tämä on taloudellisteknokraattisen ajattelun usko. Utopiana on, että toiminnalla ei olisi ulkoisvaikutuksia, ekternaliteetteja. Mutta ylimäärää ei saa siivotuksi pois.³⁰

Perecin *Tavaroiden* päähenkilöille luksus tarkoitti niukkoja hyödykkeitä, sellaisia asioita, joihin harvalla oli varaa ja joita harva osasi käyttää vapautuneesti. Intensiivisiä tunteita herättävä kuluttaminen kohdistui tarpeellisesta erottuvaan ylimäärään. Sittenkin kuluttavaa elämäntapaa on usein syytetty siitä, että siinä unohtuu, mikä on todella tarpeellista. Mutta jos näemme kaiken kuluttamisen perustavan merkityksellisyyden ja sen suhteen ylimäärään, josta ei pääse eroon, myös sen, että se väistä-

mättä tuottaa jätettä, voimme olla kiinnittämättä tavarasuhteisiin liittyvää vapautta, eetos- ta, moraalia ja politiikkaa ajatukseen ”paluusta tarpeisiin”. Ehkä sen sijaan voisimme tavoitella uudenlaista luksusta? Tästä voisi johtaa paradoksaaliselta kuulostavan imperatiivin: on tarpeellista ja välttämätöntä, että ajattelemme suhdettamme tavaroihin jonkin muun kuin tarpeen ja välttämättömyyden kautta. Tälle on jo hyviä esikuvia. Mainitkaamme vaikka *slow life* -liike tai ne kaikki kaupunkiviljelijät, jotka kerskakuluttavat itse istuttamiaan porkkanoin- ta ja nakertavat niitä näytävästi, vaikka ei ole tarve. Tai Antti Nylén uudenlaisena dandyna, joka ylpeilee rakastamallaan hienoilla ja huolella valituilla käytetyillä vaatteilla.

Maailma ei ole perustavasti niukka vaan ensin runsas, liikaa, ylimääräinen, turha ja tarpeeton. Jumalan kerskaa. Olemme kaikki liika- väestöä, jokainen meistä. Neoliittisen kauden jälkeen elävät länsimaiset ihmiset ovat ihmiskunnan historiassa ennenkuulumattomassa tilanteessa, jossa tavaroita ei tarvitse rakastaa niiden niukkuuden tähden. Nyt voimme rakastaa sitä, mikä on tässä, ei siksi, että se puuttuu tai on puuttunut, vaan sen *enemmän olemisessa*, sen ylimääräisyydessä. Ongelmaksi jää, kuinka voisimme jakaa reilusti ylimäärän, niin yltäkylläisyyden kuin jätteetkin.³¹

VIITTEET

1. Perec 1965.
2. Perec 1965, 44–45.
3. Zola 2011 [1883].
4. Lehtonen 1999, 85–96. Kuvaavaa on, että ehkä parhaassa johdatuksessa sosiologiseen kulutustutkimukseen, Roberta Sassatellin kirjassa *Consumer Culture*, sukupuolittuneisuuden teema läpäisee tarkastelun, se ei ole yksi erillinen kohta; Sassatelli 2007.
5. Ks. esim. McFall 2004; Zukin 2004.
6. Campbell 1987; Gronow 1997; Lipovetsky 1987.
7. Bourdieun *La distinction* -teoksen lisäksi tämän kulutus- sosiologian avainteman käsittelyssä on voitu nojautua vanhempiinkin klassikoihin, niin Simmelin *Muodin filosofiaan* (1986 [1903]) kuin Veblenin *Joutilaaseen luokkaan* (2002 [1899]). Uusimmista tutkimuksista kokoavasti ks. Bennett ym. 2009 ja Purhonen ym. 2014.
8. Bourdieu 1979, vi.
9. Keskeinen viite tässä keskustelussa on Sahlins 1972; ks. myös Falk 1994.
10. Dant 2006; Lehtonen 2008; Miller 2008; Valkonen ym. 2013; Watson 2008.
11. Tämän erittelyn varhaisempi muoto on teoksessa Lehtonen 2008, 83–85.
12. Simmel 1989 [1907].
13. Kokoavasti sidoksista eri mittakaavoissa ks. Miller 2012.
14. Shove ym. 2012.
15. Ks. esim. Moilala 2013.
16. Rautiainen & Salvi 1998.
17. Neoliittisestä kaudesta uuteen siirtymisestä ks. esim. Serres 2001.

18. Tilastokeskus 2014.
19. Steffen ym. 2007; Zalasiewicz ym. 2011.
20. Serres määrittää maailmaobjektin seuraavalla tavalla: ”Se on jotain mitä olemme valmistaneet ja jonka ulottuvuuksista ainakin yhdellä on maailman ulottuvuus. Objekti maailman ulottuvuuksissa, joko tilallisessa tai ajallisessa mielessä.” Serres 2014, 179.
21. Yleisesti tästä aiheesta ks. Laitinen 2012; Lähde 2013.
22. Latour 2010.
23. Valkonen ym. 2014.
24. Cronon 1992.
25. Kiistan logiikasta kolmannen ulossuljetun logiikkana ks. Serres 1994 [1990].
26. Tämän tekstin rajoissa ei ole mahdollista avata tarkemmin kysymystä jätteiden *tuottavuudesta*. Suuntaviivoja voi kuitenkin ottaa ensinnäkin antropologi Mary Douglasin klassikkotekstistä *Puhtaus ja vaara*, joka on ohjannut kiinnittämään huomiota itse puhdistamisen prosessiin välineenä maailman järjestämiseen. Hänen tunnetun iskulauseensa mukaisesti ”lika on ainetta väärässä paikassa” (Douglas 2000 [1966], 92). Douglasin mukaan ei siis ole olemassa olemuksellisesti jätettä. Sen sijaan sitä syntyy aineesta, joka ei sovi johonkin erityiseen luokitteluun. Jätteen tuottaminen on tulosta kategorisoinnista: jäte merkitsee ulkopuolen, epäjärjestyksen ja lian, jota vasten sisäpuoli tulee esiin järjestyksenä. Tämä näkökulma avaa ansiokkaasti ymmärryksen siitä, että järjestystä ei tarvitse olettaa alkuperäiseksi olotilaksi. Toisin sanoen jäte ei ole järjestyksen häiriö, vaan järjestys ja saasta syntyvät samassa eleessä, prosessuaalisesti.
- Michel Serres vie vuonna 2008 julkaisemassaan esseessä *Le malpropre* ajatuksen jätteiden funktionaalisuudesta asettaen Douglasia pidemmälle, kahdella tavalla: ensinnäkin Serres ei vain sano, että saasteella synnytetään järjestystä, vaan hän myös täsmentää näin syntyvän järjestyksen luonnetta, ja toiseksi hän myös ajattelee tätä ilmiötä huomattavasti laajemmin kuin vain ihmisten asiana, toisin kuin antropologi Douglas. Serres tarkastelee saastuttamista ja likaamista suhteessa siihen, miten asiat maailmassa voivat rajautua erityisten olevien *omiksi*, omaisuudeksi. Perustavimmillaan Serresin mukaan omaa on se, minkä itse saa saastuttaa. Minun omani on toisen likainen. Salaattiasiantiaan sylkäreitä saa aina pitää salaatin. Eniten saastuttava, suurin parasitti, voi vallata laajimman tilan. Serres esittää, että oman rajaaminen ei ole vain inhimillinen käytäntö vaan paljon yleisempi asia. ”Uloste on melua, se on epäjärjestyksistä, se on kulkua järjestyksestä epäjärjestykseen. Se on todella puhtaasti ja yksinkertaisesti entropiaa.” (Serres 2014, 256.) Tässä muodossa entropia ei kuitenkaan vain pura järjestystä, vaan se myös tuottaa informaatiota. Ulosteen kova energiavirta muuttuu pehmeäksi merkiksi, informaatioksi, jonka avulla rajataan tila. Tämä merkiksi muuttuminen on oman tilan valtaamisen ydin (Serres 2008, 51). Serres tuo kolme olennaista asiaa esiin. Ensinnäkin jätteen synty on ulkoistamista, osa ulos sulkemisen prosessia, kuten Douglaskin esittää. Toiseksi tämä ulkoinen asia on itekin jotain, sillä on oma positiviiteettinsa, tai kuten Serres itse sanoo, se on ”kovaa”, joka samalla tuottaa informaatiota. Kolmanneksi jäte, lika tai saasta, tuo ulos suljettu, on samalla aivan erityinen *sisäinen*, sillä juuri erityinen ulos suljettu mahdollistaa *oman*: jäte on siis juuri minun ulos sulkemani asia, joka ennen muuta sulkee muut ulos. – Serresin ajatukset vaativat erillisen itsenäisen tarkastelun, jotta olisi mahdollista tuoda reilusti esiin niiden implikaatiot sekä myös hänen oma utooppinen ajatuksensa siitä, että ihminen voisi lajina ylittää itsensä, olla se elollinen, joka oppii *luopumaan* valtaamisesta ja joka voisi rakastaa myös sellaista, mikä ei ole omaa vaan vain lainassa.
27. Shove ym. 2012.
28. Schulze 1992.
29. Bruno Latour ilmaisee tällaisen ajatuksen vapaudesta teoksessaan *Reassembling the Social* toteamalla, että vapautuminen emansipaation merkityksessä ei tarkoita vapautta sidoksista vaan ”hyvin kytkeytymistä” (2005, 218); ”vapaus on sitä, että pääsee irti huonosta sidoksesta, ei sidosten poissaoloa” (2005, 230).
30. Arppe 1992.
31. Kiitän käsikirjoitustani koskevista kommentteista ja keskusteluista *Tiede & edistyksen* anonyymiä referaattia, Nora Hämäläistä, Kirsti Määttästä, Semi Purhosta, Olli Pyyhtistä ja Jarno Valkosta.

Helsinki.

Bennett, T., Savage, M., Silva, E., Warde, A., Gayo-Cal, M., & Wright, D. (2009) *Culture, Class, Distinction*. Routledge, Lontoo.

KIRJALLISUUS

Arppe, Tiina (1992) *Pyhän jäännökset – ranskalaisia räjälityksiä: Mauss, Bataille, Baudrillard*. Tutkijaliitto,

- Bourdieu, Pierre (1979) *La distinction*. Minuit, Pariisi.
- Campbell, Colin (1987) *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Blackwell, Oxford.
- Cronon, William (1992) *Nature's Metropolis. Chicago and the Great West*. W.W. Norton & Company, New York & London.
- Dant, Tim (2006) "Material civilization: things and society." *The British Journal of Sociology* 57: 2, 289–308.
- Douglas, Mary (2000 [1966]) *Puhtaus ja vaara. Rituaalis-tisen rahanvedon analyysi*. Suomentaneet Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere.
- Falk, Pasi (1994) *The Consuming Body*. SAGE, Lontoo.
- Gronow, Jukka (1997) *The Sociology of Taste*. Routledge, Lontoo ja New York.
- Laitinen, Jussi (2012) *Valomerkki. Energiapula ja makean elämän loppu*. Atena, Jyväskylä.
- Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press, Oxford.
- Latour, Bruno (2010) *Cogitamus. Six lettres sur les humanités scientifiques*. La Découverte, Pariisi.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (1999) *Rahan vallassa. Ostoksilla käyminen ja markkinatalouden arki*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2008) *Aineellinen yhteisö*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Lipovetsky, Gilles (1987) *L'empire de l'éphémère. La mode et son destin dans les sociétés modernes*. Gallimard, Pariisi.
- Lähde, Ville (2013). *Niukkuuden maailmassa*. Niin & näin, Tampere.
- McFall, Liz (2004) *Advertising. A cultural economy*, SAGE, Lontoo.
- Miller, Daniel (2008) *The comfort of things*. Polity Press, Cambridge.
- Miller, Daniel (2012) *Consumption and its consequences*. Polity Press, Cambridge.
- Moilala, Outi (2013) *Tappajafarkut ja muita vastuuttomia vaatteita*. Into, Helsinki.
- Perec, Georges (1965) *Les choses. Une histoire des années soixante*. Julliard, Pariisi.
- Purhonen, Semi, Jukka Gronow, Riie Heikkilä, Nina Kahma, Keijo Rahkonen & Arho Toikka (2014) *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Rautiainen, Antti & Salvi, Lassi (1998) *Kuluta barkiten. Vastuullisen kuluttajan opas*. Suomen rauhanpuolustajat, Helsinki.
- Sahlins, Marshall (1972) *Stone Age Economics*. Chicago & New York: Aldine Atherton.
- Sassatelli, Roberta (2007) *Consumer Culture. History, Theory and Politics*. Sage, Lontoo.
- Schulze, Gerhard (1992) *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Campus Verlag, Frankfurt.
- Serres, Michel (1994 [1990]) *Luontosopimus*. Tampere: Vastapaino.
- Serres, Michel (2001) *Hominescence*. Le Pommier, Pariisi.
- Serres, Michel (2008) *Le Mal propre. Polluer pour s'approprier?* Le Pommier, Pariisi.
- Serres, Michel (2014) *Pantopie: de Hermès à Petite Poutette. Entretien avec Martin Legros et Sven Ortolí*. Le Pommier, Pariisi.
- Simmel, Georg (1986 [1903]) *Muodin filosofia*. Odessa, Helsinki.
- Simmel, Georg (1989 [1907]) *Philosophie des Geldes*. Gesamtausgabe Band 6. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Shove, Elizabeth, Mika Pantzar & Matthew Watson (2012) *The dynamics of social practice. Everyday life and how it changes*. SAGE, Lontoo.
- Steffen, Will, Paul J. Crutzen & John R. McNeill (2007) "The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature?" *Ambio* Vol 36 (8), 614–621.
- Tilastokeskus (2014) "Hevonen tulee takaisin." <http://www.stat.fi/tup/tietotrendit/tt_08_06_hevonen.html>, luettu 5.11.2014.
- Valkonen, Jarno, Turo-Kimmo Lehtonen & Olli Pyyhtinen (2013) "Sosiologista materiaalioppia. Pääkirjoitus". *Sociologia* 50 (3): 217–221.
- Valkonen, Jarno, Olli Pyyhtinen, Heikki Huilaja, Veera Kinnunen Turo-Kimmo Lehtonen & Sanna Ovasainen (2014) *The society of waste*. Julkaisematon tutkimussuunnitelma Suomen Akatemialle, 23.9.2014.
- Veblen, Thorstein (2002 [1899]) *Joutilasluokka*. Art House, Helsinki.
- Watson, Matthew (2008) "The materials of consumption". *Journal of Consumer Culture*, 8 (1): 5–10.
- Zalasiewicz, J., M. Williams, A. Haywood, M. Ellis (2011) "The Anthropocene: A new epoch of geological time?" *Philosophical Transactions of the Royal Society A* 369: 835–841
- Zola, Émile (2011 [1883]) *Naisten paratiisi*. Karisto, Lahti.
- Zukin, Sharon (2004) *Point of purchase. How shopping changed American culture*. Routledge, New York & Lontoo.